महात्मानं गन्धर्वाप्सरसोऽप्सम् । राजोपरिचरेतेवं नाम तस्याथ विश्रुतम् । पुरोपवाहिनीं तस्य नदीं शुक्तिमतीं गिरिः । अरौत्सीच्चेतनायुक्तः कामात् कोलाहलः किल । गिरिं कोलाहलं तन्तु पदा वसुरताडयत् । निश्चक्राम ततस्तेन प्रहारविवरेण सा । तस्यां नद्यामजनयन्मिथुनं पर्वतः स्वयम् । तस्माद्विमोक्षणात् प्रीता नदी राज्ञे न्यवेदयत् । यः पुमानभवत्तत्र तं स राजर्षिसत्तमः । वसुर्वसुप्रदश्चक्रे सेनापतिमरिन्दमः । चकार पत्नीं कन्यान्तु तथा ता गिरिकां नृपः" । [ऊर्द्धभवे ।

उपरितन त्रि० उपरि भवः ट्युल् तुट् च स्त्रियां ङीप् ।

उपरिमर्त्य अव्य०वेदे बा० अव्ययी० । मर्त्यस्योपरीत्यर्थे "अवोदेवमुपरिमर्त्यं क्षधि" ऋ० ८,१९,१२, "उपरि मर्तं मर्त्यानामुपरि" इति भा० । लोके तु वा दैत० । मर्त्योपरीत्येव । अतएव "तदुपर्यपि बादरायणः" शा०सू० । "आत्मोपरिपातुकन्तु" नै० इत्यादौ वा षष्ठीसमासप्रयोगः ।

उपरिमेखल पु० उपरि ऊर्द्धा मेखला यस्य । गोत्रप्रवर्त्तके ऋषिभेदे तत्र: गोत्रार्थे इञ् औपरिमेखलि तद्गोत्रे पुंस्त्री बहुषु तु अस्त्रियाम् यस्कादि०तस्य लुक् । उपरिमेखलाः

उपरिबृहती स्त्री वैदिके बृहतीच्छन्दोभेदे "चतुर्थं बृहती तृतीयो द्वादशकः । आद्यपेत् पुरस्ताद्बृहतो द्वितीयश्चेन्नाडङ्कुसारिणी उपरिबृहती स्कन्धग्रीवा वा अन्त्यपेदुपरिष्टाद्बृहती" सर्वानुक्रमणिका० ५अ० । एवमुपरिष्टाद्बृहतीत्यपि वैदिके बृहतीच्छन्दोभेदे ।

उपरिष्टात् अव्य०ऊर्द्ध+नि०रिष्टातिल् उपादेशश्च । उपरिशब्दस्यार्थे "उपरिष्टादाज्यस्याभिघारयति" शत०ब्रा० १, ६,१,२१, "पुरुष उपरिष्टात् पश्चूनतितिष्ठति" १२,२,६,४, "तस्योपरिष्टाद् वृक्षस्य बलाका संन्यलीयत" भा०व० २०५अ० "शिप्रस्योपरिष्टादुभयतः कूर्चः" सुश्रु० ।

उपरिसद् पु०उपरि सीदति सद्-क्विप् । राजसूययज्ञे सोमनेतृके द्रुवस्वन्नामके १देवभेदे । "सोमनेतृभ्यो देवेभ्य उपरिसद्भ्यो द्रुवस्वद्भ्यः स्वाहा" "ये देवा सोमनेतृ उपरिसदो द्रुवस्वन्तस्तेभ्यः स्वाहा" यजु०९,३५,३६ । २ऊर्द्धस्थे त्रि०

उपरिसद्य न० उपरि सद्यं सदनमुपवेशनम् सद्-भावे बा० यत् । ऊर्द्धोपवेशने अन्तरिक्षोपवेशने "उपरिसद्यं वा एष जयति योजयन्नरित्यन्तरिक्षसद्यम्" शत० ब्रा०२,१, २२, उपरिसद्यम् अन्तरिक्षसद्यमाकाशे उपवेशनम्" भा० ।

उपरीतक पु० "एकपादमूरौ कृत्वा द्वितीयं स्कन्धसंस्थितम् । नारीं कामयते कामी बद्धः स्यादुपरीतकः" रतिम० उक्ते शृङ्गारबन्धभेदे

उपरुद्ध त्रि०उप+रुध+क्त । १निरुद्धे २आवृते च "अलघुविलम्बिपयोधरोपरुद्धाः" माघः "उपरुद्धाः निरुद्धा आवृताश्च" मल्लि० ३प्रतिरुद्धे च । "वृत्तं हि राज्ञामुपरुद्धवृत्तम्" रघुः ४भूतादिवेगयुक्ते च ।

उपरूपक न० उपगतं रूपकं दृश्यकाव्यम् सादृश्येन अत्या०स० । नाटकभेदे तद्भेदाश्च अष्टादश यथाह सा० द० "नाटिका त्रोटकं गोष्ठी सट्टकं नाट्यरासकम् । प्रस्थानोल्लाप्यकाव्यानि प्रेङ्खणं रासकं तथा । संलापकं श्रीगदितं शिल्पकञ्च विलासिका । दुर्मल्लिका प्रकरणी हल्लीशो भाणिकेति च" अष्टादश प्राहुरुपरूपकाणि मनीषिणः । विना विशेषं सर्वेषां लक्ष्म नाटकवन्मतम्" तल्लक्षणानि तत्तच्छब्दे वक्ष्यन्ते

उपरोध पु०उप+रुध-घञ् । १आवरणे "शरत्प्रसृष्टाम्बुधरोपरोधम्" रघुः । २प्रतिबन्धे च "अन्येषामपि भैक्षोपजीविनां वृत्त्युपरोधं करोषि" भा०आ०३अ० । "तपोधननिवासिनामुपरोधो मा भूत्" शक० ३अनुरोधे च । भावे ल्युट् उपरोधनमप्युक्तार्थेषु न० ।

उपरोधक न० उप+रुध-ण्वुल् । १वासगृहे शब्दरत्ना० । २उपरोधकर्त्तरि ३आवरके ४प्रतिबन्धके ५अनुरोधकर्त्तरि च त्रि०स्त्रियां टाप् अत इत्वम् ।

उपल पु० उप+ला-आदाने क उपलीयते गिरिरस्मिन् वा स्त्री वा० ड, पल-गतौ अच् पलः ओः शिवस्य पलः बोधक इत्यपरे । १पाषाणे "रेवां द्रक्ष्यस्युपलविषमे विन्ध्यपादे विशीर्णाम्" मेघ० "परिघट्टह्र यतप्तोश्च सचक्राः सगुडोपलाः" भा०व०२८३अ०२वालुकायाम् "भिषगुपलप्रक्षिणी नमा" ऋ० ९,११२,३ । "उपलेषु वालुकासु प्रक्षिणन्ति" भा०३रत्नमाले मेदि० "वलयार्पितासितमहोपलप्रभाः "शुकाङ्कनीलोपलनिर्म्मितानाम्" "नीलोपलस्यूतविचित्रधातुः" माघः "मध्यमोपलनिभे लसदंशौ" किरा० । ४शर्करायां स्त्री । उपराति वारि रा-दाने क वा रस्य लः । ५मेघे निरु० । लत्वाभावे उपरोऽपि मेघे

उपलक्षक त्रि० उप+लक्ष-ण्वुल् । १उद्भावके "मेधावी वाक्पटुः प्राज्ञः परचित्तोपलक्षकः । धीरो यथोक्तवादी च एष दूतो विधीयते" नीतिः उपादानलक्षणया स्वस्वेतर बोधके २शब्दे च यथा काकेभ्योरक्ष्यतामन्नमित्यादौ काकशब्दः उपघातकत्वेन काकतदितरबोधकत्वात् उपलक्षकः ।

उपलक्षण न० उपलक्ष्यते स्वस्वेतरज्ञानेन उप+लक्ष-करणे